

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

دفاع ملی و اقتصاد مقاومتی؛

بررسی تأثیر اقتصاد مقاومتی بر روند دفع تهدیدات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

سیدمحمدجواد قربی^۱

چکیده

اقتصاد مقاومتی به مثابه نظریه‌ای نوین در عرصه اقتصاد می‌باشد که توسط جمهوری اسلامی ایران مطرح گردیده است و در محافل علمی و آکادمیک، پیرامون آن مباحثی علمی انجام پذیرفته است اما این موضوع در سطح نظریه و ایده‌پردازی باقی نمانده است و در حوزه اجرا و عملیاتی‌سازی به آن توجه شده است و در اسناد فرادستی جمهوری اسلامی ایران نظیر سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به مؤلفه‌های آن اشاره شده است و مسئولین موظف هستند در سیاست‌گذاری‌ها به این اصول و مؤلفه‌ها پایبند باشند. توجه به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی زمینه‌های ارتقاء امنیت و تقویت دفاع ملی را فراهم می‌آورد؛ از این رو، برخی از اندیشمندان، اقتصاد دفاعی را بخشی از اقتصاد مقاومتی می‌دانند. به هر روی، این مقاله سعی دارد با بهره‌گیری از روش تحلیلی-توصیفی به بررسی مختصات اقتصاد مقاومتی با رویکرد دفاعی در جمهوری اسلامی ایران بپردازد. برخی یافته‌ها حاکی از این هستند که اقتصاد مقاومتی براساس پذیرش اصل نفی سبیل اقتصادی و اهمیت عزت مسلمین، زمینه‌های خوداتکایی، استحکام ساخت درونی قدرت و اقتصاد ملی، مقاوم‌سازی اقتصاد و مدیریت تحریم‌ها را فراهم می‌آورد که این مؤلفه‌ها نیز تأثیر ایجابی بر دفاع ملی در برابر تهدیدات اقتصادی و سیاسی دارد.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد مقاومتی، جمهوری اسلامی ایران، دفاع ملی، اقتصاد دفاعی، نفی سبیل، خوداتکایی، مقاوم سازی

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

با ظهور انقلاب اسلامی، شکل جدیدی از حکومت در دنیا پدیدار شد که بنای سازگاری با قطب قدرت استکبار را نداشته و به مبارزه با استکبار پرداخت. ظهور چنین حکومتی آن هم در منطقه خاورمیانه که از لحاظ اقتصادی و ژئوپلیتیکی دارای اهمیت بسیار زیاد است، باعث شد که نظام استکبار جهانی با تمام قوا به مبارزه با انقلاب برخیزد. با پایان یافتن جنگ و عدم پیروزی استکبار در زمینه‌های نظامی، تهاجمات به عرصه‌های دیگر کشیده شد. یکی از این عرصه‌ها که خصوصاً در سال‌های اخیر با تهاجمات گسترده همراه بوده است، عرصه اقتصادی است. بنابراین خود انقلاب اسلامی مکلف به نوآوری و نظریه‌پردازی و الگو سازی در عرصه‌های جدید اقتصادی است. هر کشوری که علم استکبار ستیزی را برپا کند، نیازمند چنین الگوهایی است. یکی از این مفاهیم، اقتصاد مقاومتی است. (غفارپور و پورحاتمی، ۱۳۹۲)

ابلاغ سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» بر اساس بند یک اصل صدودهم قانون اساسی توسط رهبر انقلاب، راهبرد حرکت صحیح اقتصاد کشور در دهه پیشرفت و عدالت را ترسیم می‌کند. ایشان هدف از ابلاغ این سیاست‌ها را تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله معرفی کرده‌اند و رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا را در این سیاست‌ها مدنظر دارند. (فرزندی اردکانی و دیگران، ۱۳۹۴)

Ghorbi68@yahoo.com

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی پژوهشکده امام خمینی(ره) و انقلاب اسلامی

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

۶۳) به هر روی، این مقاله سعی دارد به بررسی اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بپردازد و آثار و تبعات دفاعی این راهبرد اقتصادی را بررسی نماید.

۲-۱. اهمیت پژوهش

اقتصاد مقاومتی نگاه راهبردی، آینده نگر و دوراندیشانه برای خدمت به مردم است. ملت شریف ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی و آب دیده شدن در جنگ تحمیلی و مقاومت و دفاع تاریخی و جانانه جوانان برومند خود؛ مقاومت در برابر تحریم دشمنان را تصمیم گرفته است. این ملت می خواهد با تفکر و روحیه انقلابی و جهادی در عمل به تدابیر خردمندانه رهبر و مقتدای خود با عزم ملی راه سعادت و سرفرازی خود را تا رسیدن به قله های پیروزی با استحکام پیش برد و رسیدن به حیات طیبه، بهبود زندگی مردم، پیشرفت اقتصادی، انسجام اجتماعی، وحدت و یکپارچگی ملی حاصل دوراندیشی، آینده سازی است که در این مسیر، بصیرت و هوشیاری در پرتو تلاش جمعی و کوشش برنامه ریزی شده جمعی در پرتو عزم ملی، نوید بخش دستیابی ملت بزرگوار ایران اسلامی به شایستگی های تمدن ساز در جهان است. رویکرد یکپارچه مدیریت کشور در پرتو هدایت های حکیمانه رهبر معظم انقلاب اسلامی نسبت به تحقق سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی به طوری که اهداف و منافع بلندمدت و کوتاه مدت با هم افزایی در امتداد یکدیگر قرار گیرد از حساسیت ویژه ای برخوردار است و نیل به اهداف سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی در گروهی همدلی، همراهی، همکاری و همراهی تمامی سازمان ها، نهادهای ملی و کارگزاران و مردم عزیز است و وصول به اهداف این سیاست ها نیاز دارد که کل نهادها و مجموعه های سازمانی در هر سه قوه هم افزا و همگرا حرکت و بصورت یکپارچه و نظام مند عمل کنند. امروز که در مسیر تحولات سریع و پیچیده جهان شاهد افول و ناکارآمدی مکاتب اقتصادی شرقی و غربی و در کنار آن تجارب سئولان اقتصادی کشور در عمل به رویکردها و مکاتب مختلف اقتصادی و فرازونشیب های ناشی از آن هستیم، طراحی الگوی اقتصادی متناسب با شرایط اسلامی و بومی کشورمان بیش از پیش ضروری به نظر می رسد. در پرتو آن انقلاب اسلامی همگام با قرار گرفتن در جایگاه قدرتمند و بالنده در سایر حوزه های سیاسی، فرهنگی، علم و فناوری و دفاعی امنیتی در منطقه و جهان، در حوزه های اقتصادی نیز به عنوان الگو و الهام بخش در تحولات جهان بتواند نقش آفرینی کند و علاوه بر آن نویدبخش تأمین سعادت و سرفرازی ملت بزرگ ایران باشد. سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی بعنوان الگویی پویا، مقاوم و عدالت محور با ظرفیت برخوردار از مزیت های داخلی و توانمند در استفاده از فرصت های خارجی است. بنابراین، اقتصاد مقاومتی هم در درون خود دارای انسجام و سازگاری خواهد بود و هم با محیط خود تعامل سازنده برقرار خواهد کرد، و قادر است ضمن پاسخ به نیازهای کوتاه مدت جامعه، حرکت به سمت استقرار الگوی اقتصادی اسلامی ایرانی را با سرعت به پیش برد. در چارچوب سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، کاهش و قطع وابستگی به نفت، دانش بنیان کردن فعالیت ها و مردمی سازی اقتصاد باید مورد توجه قرار گیرد و منابع موجود به قابلیت های راهبردی تبدیل و موجب استحکام ساخت درونی قدرت و تقویت دفاع ملی منجر شود. در این سیاست ها باید به ارتقاء سطح توانمندی های داخلی، درون زائی و برون نگر، خودکفایی و ایجاد امنیت در اقلام راهبردی و کالاهای اساسی و توجه ویژه به نیروهای انسانی متخصص، تولید علم و تبدیل آن به ثروت، کارآفرینی دانشگاه و نهادسازی دولت اهتمام لازم صورت گیرد. در اجرای این سیاست ها رابطه دولت و مردم باید مورد بازآرایی و پیشرفت توأم با عدالت به عنوان اولویت کشور قرار گیرد و دولت، توانمند، چابک، خلاق، زمینه ساز، تسهیل کننده، حامی فعالیت های اقتصادی مردم، ناظر و عدالت گستر باشد و بهره برداری از ثروت های بین نسلی را مدیریت کند و ضمن بهره مندی از دانش و استعدادهای داخلی، در برابر رویدادها، تکانها و تهدیدهای خارجی، اقتصادی مقاوم، منعطف و پایدار برای کشور طراحی و اجرا کند. (حسن بیگی، ۱۳۹۳) در یک جمع بندی می توان اذعان

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

داشت که اهمیت پرداختن به اقتصاد مقاومتی را می توان در مولفه های تقویت دفاع ملی، ارتقاء امنیت ملی، انسجام ساختار اقتصادی و تحکیم بنیان های قدرت ملی جست و جو نمود.

۳-۱. پیشینه پژوهش

به سبب جدید بودن موضوع تحقیق و همچنین داخلی بودن موضوع اقتصاد مقاومتی، تحقیق های صورت گرفته در خصوص این موضوع، همگی داخلی و انگشت شمار است. البته برخی اظهار نظر ها، یادداشت ها، و سخنرانی ها نیز در این زمینه منتشر شده است. سیف (۱۳۹۱) در مقاله خود، با استفاده از اصطلاح فنریت اقتصادی برگرفته از بریگاگیو (۲۰۰۶)، به تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی و ارائه الگو برای اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. به اعتقاد وی، در موضوع اقتصاد مقاومتی، تعبیر متنوع و متفاوتی در ادبیات اقتصادی رایج شده است. تعبیری که معنای اصطلاحی و نه لغوی آن را به تعریف مقام معظم رهبری نزدیک می کند فنریت اقتصادی است. در این مقاله، ریسک تخریب اقتصاد ملی و نیز اقدامات رفتاری کشورها در این زمینه موضوع بحث قرار گرفته و محورهای چهارگانه فنریت اقتصادی بیان شده است. در بخش دیگر مقاله، مفهوم اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران با توجه به سخنان مقام معظم رهبری تشریح شده و مبتنی بر این بیانات، الگویی برای اقتصاد مقاومتی جمهوری ایران شامل مؤلفه های رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فنریت اقتصادی پیشنهاد شده است. همچنین در این تحقیق، راهبردهای چهارگانه مقابله، خنثا سازی، جذب و ترمیم، و پخش و تضعیف منطبق بر مسئله تحریم اقتصادی غرب تشریح و مصادیق آنها معرفی شده است.

میرمعزی (۱۳۹۱) در مقاله خود، با استناد به سخنان مقام معظم رهبری و مطالبی که ایشان از سال ۱۳۸۸ در باره اقتصاد بیان کرده اند، در صدد ارائه تفسیری روشن از اقتصاد مقاومتی برآمده است. به نظر ایشان، اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری، شکل خاصی از نظام اقتصادی اسلام است که در وضعیت حمله همه جانبه اقتصادی دشمن، که کیان نظام اسلامی را به خطر می اندازد، پدید می آید. در نظام اقتصادی اسلام، در این وضعیت، با تغییر در اولویت هدف ها و به تبع آن، در اصول راهبردی و سیاست های کلان و حاکمیت روحیه جهاد بر رفتارهای اقتصادی دولت و مردم، راهبردی کلان طراحی می شود که تهدید را تبدیل به فرصت کرده، موجب رشد جهشی می شود. در تحقیقی دیگر تراب زاده جهرمی و همکاران (۱۳۹۲)، با روش نظریه پردازی داده بنیاد، سخنان مقام معظم رهبری را تحلیل نموده و الگوی مفهومی سخنان ایشان درباره ابعاد، ویژگی ها و الزامات اقتصاد مقاومتی استخراج نموده اند. این تحقیق محتوای مناسبی از سخنان رهبری معظم انقلاب فراهم نموده است که می توان در تحقیق حاضر نیز از آن استفاده کرد. حسین زاده بحرینی (۱۳۹۲) در مقاله ای پس از طرح چند مقدمه، به تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی پرداخته است. ایشان معتقد است: اگر بخواهم تعریفی آکادمیک از واژه اقتصاد مقاومتی داشته باشم، بدون اینکه بخواهم آن را به رهبری منتسب کنم، عرض می کنم که اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که مدیریت آن، مدیریتی راهبردی و همه جانبه نگر است. سیفلو (۱۳۹۳) در مقاله خود، با توسعه مفهومی مفاهیم دفاع، دفاع غیر عامل، جنگ، و جنگ اقتصادی، اقتصاد مقاومتی را به عنوان راهبرد دفاع غیر عامل اقتصادی تبیین و تشریح کرده است. عمده ترین نوآوری این تحقیق به توسعه مفهومی جنگ، آسیب، دفاع و دفاع غیر عامل و استفاده از آنها به منظور فراهم کردن یک چارچوب نظری و تحلیلی مناسب برای موضوعات اقتصادی و ارائه طریقی برای عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی مربوط است. مفهوم جنگ به بسیاری از حوزه های فنی و حتی علوم انسانی توسعه داده شده است و این توسعه مفهومی در بسیاری از حوزه ها، کاربرد نوی نیست و اصطلاحاتی همچون جنگ نرم، جنگ سایبری، شبیخون و تهاجم فرهنگی و مانند آن را می توان به عنوان نمونه ای از گسترش مفهومی جنگ دانست. از این رو، به کار بردن اصطلاح جنگ در خارج از مفهوم صرف نظامی آن، پدیده رایجی است که نشان از تقابل در عرصه های استفاده شده دارد. در این مقاله، پس از اینکه جنگ از مفهوم صرف نظامی خارج شده و به جنگ اقتصادی نیز تعمیم یافته است، به گونه

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

ای مشابه، دفاع نیز به همین نحو توسعه داده شده و دو نوع دفاع مسلحانه و دفاع غیر مسلحانه و در این بخش، دفاع غیر عامل تبیین شده است. از رهگذر تشریح این مسئله، این نتیجه حاصل شده است که بجز دفاع عامل، که مفهومی نظامی دارد، هر نوع اقدام پیش گیرانه ای را می توان به دفاع غیر عامل تعبیر کرد، در این راستا، هر اقدام پیش گیرانه کاهش آسیب پذیری از مصادیق دفاع غیر عامل است، از این رو، اقتصاد مقاومتی را می توان دفاع غیر عامل اقتصادی تعریف کرد. (سیفلو، ۱۳۹۳: ۱۵۶-۱۵۴)

۲. ابتناء نظری و مفهومی پژوهش؛ اقتصاد مقاومتی در بوته شناخت

۲-۱. مفهوم اقتصاد مقاومتی

با نگاه توحیدی، عالم دارای یک نظام واحد و هماهنگ است. این نظام زیرمجموعه‌هایی دارد "نظام اقتصادی" یکی از این زیرمجموعه‌هاست. در این مقاله منظور از نظام اقتصادی، نظامی است که با بکارگیری قواعد اقتصادی نظام الهی، در ارتباط با سایر نظامها و استفاده از ابزارهای اقتصادی وظیفه تأمین، توزیع و مصرف نیازهای جامعه را بر عهده دارد. یک نظام اقتصادی با این تعریف شامل سه بخش عمده "مکتب اقتصادی"، "نهادهای مرتبط با اقتصاد" و "علم اقتصاد" می‌شود. با ترکیب این سه عنصر "اقتصاد ملی" که به نوعی در یک نظام اسلامی همان "نظام اقتصاد اسلامی" است، شکل می‌گیرد و اقتصاد اسلامی هم در قالب یک "حکومت اسلامی" تحقق می‌یابد. هدف نظام اقتصاد اسلامی در سطح کلان افزایش ثروت جامعه و "رفاه عمومی" است. با این نگاه گفته شد که "اقتصاد مقاومتی" محصول اقتصاد اسلامی است. اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که در شرایط بروز نامایمات و حوادث و بحران‌ها و یا در مسیر اهداف، پویا و پایدار تخصیص بهینه منابع بدهد. با این نگاه اقتصاد اسلامی لزوماً مقاومتی هم هست. زیرا اقتصاد در یک نظام اسلامی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علم اقتصاد و مکتب اقتصادی را تماماً دارد و از نهادهای اقتصادی و اجتماعی مناسب هم بهره می‌گیرد. (اسدی، ۱۳۹۳: ۲۵)

اقتصاد مقاومتی اصطلاح جدیدی است که در چند سال اخیر توسط مقام معظم رهبری ارائه گردیده است. در بیانات ایشان، همانطور که در صدر ابلاغیه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز اشاره فرموده اند، اقتصاد مقاومتی یک نوع الگوی اقتصادی است که برگرفته از فرهنگ و ارزشهای اسلامی و انقلابی است و خصلت بارز آن توانمندی اقتصاد کشور در مقابله با تهدیدهای دشمن و تبدیل آنها به فرصتی برای پیشرفت بیشتر است. برای توضیح بیشتر می‌توان گفت اقتصاد مقاومتی واژه‌ای ترکیبی از دو کلمه اقتصاد و مقاومت است. کلمه اقتصاد در لغت به معنای میانه روی است ولی در اینجا معنای اصطلاحی آن مورد نظر است که یک نوع دانش و یا نظامی است که به رفتارهای انسان و وضعیت‌های بهینه زندگی او در زمینه‌های تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات و امکانات رفاهی می‌پردازد. مقاومت از ریشه «قوم» و از باب مفاعله است و مفاهیمی مانند قوام، قیام، استقامت، مستقیم و قیمت، هم از این ماده اشتقاق یافته‌اند. باب مفاعله وقتی استعمال می‌شود که بری فعل طرف دیگری هم وجود داشته باشد، مانند مکاتبه که در معنای عمل نوشتن میان دو نفر به کار می‌رود. بنابراین استعمال صفت مقاومتی برای اقتصاد، دلالت بر حالتی از اقتصاد می‌کند که اولاً: در ساخت درونی خودش از قوام و استحکام لازم برخوردار باشد و ثانیاً در مواجهه با عوامل تهدیدزای خارجی نیز بتواند قوام و پایداری خود را حفظ نماید.

بر این اساس اقتصاد مقاومتی، به معنای یک نوع اقتصادی است که اولاً: در ساخت درونی خودش برخوردار از قوام باشد و ثانیاً: در مقابل تهدیدات بیرونی نیز قدرت ایستادگی و پایداری داشته باشد. بر این اساس یکی از محققان اقتصاد اسلامی در تعریف اقتصاد مقاومتی می‌گوید: اقتصاد مقاومتی، گفتمان و الگوی اقتصادی است که ضمن مقاوم سازی و تقویت اقتصاد ملی در برابر تهدیدها، توان تحریم شکنی با رویکرد عقب راندن نظام سلطه را داشته باشد و در عین حال پیشرو، فرصت ساز، مولد، درون‌زا و برون‌گرا باشد. تفاوت اقتصاد مقاومتی با مقاومت اقتصادی در این است که مقاومت اقتصادی می‌تواند ناظر

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

بر یک اقدام تدافعی و موردی باشد که در کنار سایر انواع مقاومت ها در مقابل دشمن انجام می شود بدون آنکه ماهیت و ساختار اصلی اقتصاد را تحت تاثیر قرار دهد، ولی اقتصاد مقاومتی اقتصادی است که با درک عمیق از اینکه همواره دشمن در کمین اقتصاد ملی است و مداوم در حال برنامه ریزی و اقدامات تهاجمی و تخریبی است، ماهیت و ساختار خود را به گونه ای سامان می دهد که در فرض وجود دشمن هم به فعالیت خود ادامه دهد به گونه ای که نه تنها عملیات دشمن موجب توقف فعالیت ها نشود بلکه حتی الامکان با تبدیل تهدیدها به فرصتها و خنثی نمودن نقشه های دشمن، پویایی و رشد نیز تحقق یابد. با عنایت به تبیین ذاتی ماهیت انقلاب اسلامی و ارزشهای حاکم بر جریانهای مسلط اقتصادی در عرصه جهانی و با توجه به تجربه سی و پنج ساله نظام جمهوری اسلامی در مواجهه با توطئه های استکبار جهانی، طراحی اقتصاد مقاومتی برای جمهوری اسلامی یک ضرورت انکار ناپذیر است. بنابر این اقتصاد مقاومتی یک امر موقتی نیست بلکه به خاطر تقابل ذاتی اندیشه اسلامی با اندیشه سکولاریسم و لزوم کسب قدرت بازدارندگی که فکر دسیسه را از ذهن دشمنان خارج کند اقتصاد ما همواره باید توان مقاومت را داشته باشد. (میرمعزی، ۱۳۹۳)

به اعتقاد دانش جعفری و کریمی (۱۳۹۳)، مفهوم اجرایی اقتصاد مقاومتی به معنای ایجاد نهاد مناسب (مجموعه ای از سیاستها، قوانین و تدابیر اجرایی) جهت به حداقل رساندن خطرپذیری (ریسک) اقتصاد ایران در برابر تکانها و اختلالهای آسیب زننده داخلی و خارجی، بویژه تحریمهای بین المللی است تا زمینه را برای دستیابی ایران به پیشرفت های پایدار اقتصادی فراهم نماید. قلمرو اقتصاد مقاومتی در ایران شامل موارد ذیل است:

-سناسایی حوزه های خطرپذیر اقتصاد ایران.

-پیدا کردن راهکارهای کاهش خطرپذیری ها و همچنین کنترل و مدیریت آن.

-خروج از حوزه هایی که میزان خطرپذیری و احتمال آسیب در آن بالاست

-مقاوم سازی اقتصاد در برابر خطرپذیری های موجود.

در ادبیات اقتصاد مقاومتی، عوامل متعددی را در شکل گیری مقاومت موثر می دانند که مهمترین آنها ساختار اقتصاد، میزان انعطاف پذیری و پیش بینی تدابیر لازم برای مواجهه با شوک های ناگهانی، تنوع در صادرات کشورها و عدم وابستگی به یک کالای خاص، درس گرفتن از تجارب گذشته، حکمروایی مؤثر و اجرای سیاست های مناسب اقتصادی، افزایش مشارکت در مواقع بحران، ایجاد ذخایر استراتژیک برای آمادگی مواجهه با شوک ناگهانی، داشتن زیربنای مناسب، آموزش مقاومت فردی در سطح جامعه و طراحی شبکه ای سیستم برای جلوگیری از کار افتادن یک جزء از سیستم، می باشند. (دانش جعفری و کریمی، ۱۳۹۳)

به یک معنا، اقتصاد مقاومتی، الگوی بومی درون زای توسعه کشور است (واعظی و فدایی، ۱۳۹۴: ۳۹) که در یک جمع بندی از آن، می توان برداشت زیر را ارائه داد: اقتصاد مقاومتی برآمده از اصول و ارزش های مکتب اقتصادی اسلام است که بلندمدت و راهبردی می باشد به گونه ای که بی توجهی به آن، اضمحلال و ناامنی اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی و سیاسی به همراه خواهد داشت و استحکام ساخت درونی قدرت ملی را مخدوش می سازد. این استراتژی اقتصادی محدود به زمان جنگ و بحران های اقتصادی و مالی نمی باشد و در زمان آبادانی و رفاه اقتصادی نیز باید به اصول و شاخص های آن پایبند بود تا از عقاب کفران انعام الهی ایمن و مستحکم گردید. اقتصاد مقاومتی هم به ظرفیت های ملی توجه دارد و هم به شرایط و فضای محیط خارجی؛ در این میان آن چیزی که به استحکام اقتصاد نظام اسلامی قوت می بخشد، تقویت اقتصاد ملی است که ارتباط تنگاتنگی با فرهنگ اقتصادی دارد. به عنوان مثال، می توان به پرهیز از مصرف گرایی، مصرف تولیدات ملی، نفی اسراف و تبذیر، و غیره اشاره کرد. در عین حال، اقتصاد مقاومتی بسترهای استقلال و امنیت همه جانبه را فراهم می نماید و کمک شایانی در کاهش تهدیدات بیرونی علیه نظام سیاسی دارد و جامعه را در برابر شوک ها و جنگ های اقتصادی

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پایه شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

دشمنان ایمن می سازد و می تواند به مثابه الگویی الهام بخش در کشورهای منطقه و جهان اسلام مطرح گردد. در نهایت اینکه اقتصاد مقاومتی مبتنی بر تولید طیب داخلی، توزیع عادلانه و مصرف بهینه و صحیح است که از توازن این سه فرآیند، اقتصاد مقاومتی شکل می گیرد و بنیان مرصوص جامعه به اهداف والای انسانی و الهی خود نزدیک تر می گردد. (قربی، ۱۳۹۴)

۲-۲. جنبه های اسلامی بودن اقتصاد مقاومتی

در آموزه های اسلامی، موارد زیادی را می توان یافت که از آنها می توان به عنوان شاخص های اقتصاد اسلامی یاد کرد. به عبارت دیگر بسیاری از جنبه های اقتصاد اسلامی با اقتصاد مقاومتی مشترک هستند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می شود:

الف) نفی سبیل

از جمله مبانی مشترک اقتصاد مقاومتی و اقتصاد اسلامی، قاعده نفی سبیل است. مطابق آیه ۱۴۱ سوره نساء و قسمت پایانی آن، خداوند راهی را برای تسلط کفار بر مسلمین قرار نداده است: «... و خدا تا ابد اجازه نداده است که کافران کمترین تسلطی بر مؤمنان داشته باشند». این قاعده نفی هر گونه تسلط کفار بر مسلمین را در زمینه های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی را در بر می گیرد و هیچ گونه تسلطی را جایز نمی داند.

ب) عدم اسراف

اسراف و زیاده روی باعث اتلاف منابع و به زحمت افتادن فرد، خانواده و جامعه می شود. یکی از اصول اولیه و مورد قبول عام در اقتصاد، اصل کمبود منابع در جامعه است. با این فرض که عرضه و یا تولید کالاها و خدمات در اقتصاد محدود است، مصرف زیاد و اسراف آن توسط مردم، موجب می شود که عده دیگر و به صورت کلی همه افراد جامعه به سختی بیافتند. مصرف بیش از اندازه و مصرف گرایی تقلیدی در جامعه منجر به افزایش واردات، خروج سرمایه های کشور و در نتیجه وابستگی جامعه به خارج از کشور می شود. وابستگی مضر به خارج از کشور نیز صدمات و لطماتی را با خود به همراه دارد و کشور را آسیب پذیر می کند. وابستگی به خارج از کشور مانند اقتصاد نفتی، در اقتصاد اسلامی و در اقتصاد مقاومتی پذیرفته نیست و جزو شاخص های یک اقتصاد مستقل نیست.

ج) گسترش قناعت

امام علی (ع) می فرماید: قناعت بزرگترین سرمایه است. برای افزایش قناعت در جامعه، دولت و نهادهای اطلاع رسانی و رسانه ها می توانند با فرهنگ سازی به آموزش مردم اقدام کرده و مردم را به کاهش اسراف ترغیب کنند. از طرف دیگر، دولت می تواند با نظارت خود، قیمت گذاری کالاها را به گونه ای انجام دهد تا مردم این نکته را درک کنند که منابع جامعه محدود است و در نتیجه برای هر کالا باید قیمت واقعی آن را پرداخت کنند.

د) نهی اخلال گری در نظام

هر سیاست یا فعالیتی که ارتکاب یا ترک آن موجب مختل گردیدن نظم و نسق جامعه گردد، حرام است. این تحریم ضامن حفظ استقلال جامعه و عدم استضعاف مسلمانان است. یکی از موارد اختلال نظام وقتی است که اجرای یک فعالیت مجاز یا پرهیز از یک فعالیت غیرمجاز موجب هرج و مرج و یا عسر و حرج برای مردم گردد. طی دو سال اخیر، فعالیت های سوداگرانه و سودجویانه در بازار ارز، طلا، ملک و بعضی بانک ها باعث اختلال در نظام اقتصادی کشور و تشدید فشار به مردم به ویژه اقشار آسیب پذیر جامعه شده است.

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

ه) نهی از اتراف

اتراف، رفتار و علل اقتصادی است که از سوی برخی از سرمایه‌داران و ثروتمندان انجام می‌شود. اتراف از جمله فرهنگ‌ها و هنجارهایی است که قرآن آن را باعث هلاکت حتمی جوامع معرفی می‌کند و اتراف‌کنندگان که قرآن آنها را مترفین می‌نامند همیشه باعث نابودی جوامع بوده‌اند. شاید بتوان مصرف کالاهای تجملی و غیرضروری که مصرف عموم افراد جامعه نباشد و فقط در دهک بالای درآمدی و تنها از طریق واردات تأمین گردد را در زمره این‌گونه موارد به حساب آورد. (کریم و دیگران، ۱۳۹۳)

۳. اقتصاد دفاعی به مثابه بخشی از اقتصاد مقاومتی

بخش دفاع برای هر اقتصاد ملی دارای اهمیت است. (دری نوگورانی، ۱۳۹۲ و نک: هارتلی، ۱۳۸۳ و نظری، ۱۳۷۸) اگر چه جنبه های ارتباط میان سیاست، اقتصاد و دفاع ملی از زمان آدام اسمیت تا زمان کینز مورد توجه قرار گرفته و پس از آن هم به شکل جدی تری مطرح شده است. (اسدی، ۱۳۹۰: ۲) به عبارتی دیگر، ترکیب پویا میان دفاع ملی و امنیت ملی، حاصل تعامل دو حوزه اقتصاد و سیاست با یکدیگر یا ساختار اقتصاد سیاسی است. افزایش تدریجی نقش اقتصاد در سیاست گذاری عمومی دولت در دهه های اخیر به دلیل نوآوری در فناوری اطلاعات و افزایش سرعت ارتباطات که از آن به عنوان انقلاب سوم صنعتی یاد می شود و به دنبال آن، تشدید در هم آمیختگی عرصه های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی، افزایش هزینه ناشی از به کارگیری قدرت سخت و تداوم این فرایند به عرصه خارجی از یک سو و افزایش نقش نهادهای غیردولتی، سازمان های بین المللی، سرمایه گذاری خارجی، مالی و تجارت بین الملل در ایجاد وضعیت وابستگی متقابل پیچیده و جهانی شدن اقتصاد از سوی دیگر، رابطه اقتصاد، دفاع و امنیت ملی را گسترده و پیچیده کرده است.

بنابراین، برای تبیین گسترده دفاع ملی و قائل بودن به پیوند و ارجاع آن به امنیت ملی، از اقتصاد سیاسی دفاع ملی صحبت به میان آید. بر این اساس، رویکردهای مختلف به اقتصاد سیاسی اعم از لیبرالیسم، مارکسیسم، مرکانتیلیسم و ثبات مبتنی بر سلطه در دو حوزه داخل و بین الملل، خرد و کلان، تأمین دفاع و امنیت ملی را محصول و برآیند اقتصاد سیاسی می دانند. (شکوه، ۱۳۹۱: ۹۶-۹۵)

بعد از تهدیدات نیمه سخت نسبت به کشورهای هدف، اقتصاد دفاعی (عباسلو، ۱۳۷۸: ۶۹-۴۵) هم به مثابه یک الگوی اقتصادی در ادبیات اقتصادی- نظامی ایران مطرح گردید، البته باید توجه داشت که اقتصاد دفاعی در آموزه های اسلامی هم دارای پیشینه می باشد و می توان با رویکردی تبیینی و تفسیری به استخراج مدل مفهومی آن پرداخت. (کیهان، ۱۳۸۴: ۶ و کامرانیان، ۱۳۸۷: ۳۸۷-۳۸۳) در عین حال ذکر این نکته مفید خواهد بود که مسئله ی اقتصاد و ضرورت مقابله با تهدیدهای ملی و فراملی دشمنان در حوزه اقتصادی، از جمله مواردی است که در اولین گام های مبارزاتی امام خمینی (ره) قابل شناسایی است. در واقع، تأثیرپذیری تفکر دفاعی ایشان از اصولی چون توجه به مقتضیات زمانی در کنار انسان گرایی به مقدمه ای برای اهتمام به اقتصاد تبدیل شد؛ چراکه ایشان انسان را غایت زیربنایی سیاست گذاری اقتصادی در حکومت اسلامی می دانستند. دفاع اقتصادی در سطح ملی محورهایی چون «استقلال اقتصادی مقدمه ای بر استقلال سیاسی»، «ضرورت مقابله با ترفندهای قدرت های استکباری در زمینه ی چپاول منابع اقتصادی کشور» را در برمی گیرد. این معنا در حوزه ی جهان اسلام مواردی چون «بهره گیری از اجتماع اسلامی چون حج برای افشای توطئه های اقتصادی استکبار در جهان اسلام» و در عرصه جهان محرومین و مستضعفین نیز به شاخص هایی چون «ترویج و تعمیم خودباوری در زمینه امکان حصول به خودکفایی اقتصادی» را در بر می گیرد. (کیوان حسینی و درودی، ۱۳۸۸: ۱۸-۱۷)

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

با این اوصاف، می توان بیان کرد که یکی از تعاریف اقتصاد مقاومتی، متوجه «هجمه شناسی»، «آفندشناسی» و «پدافندشناسی» ما در برابر آن هجمه است. یعنی ما باید ابتدا بررسی کنیم که مخالفان ما حمله به اقتصاد ایران و اخلاص در آن را چگونه و با چه ابزارهایی صورت می دهند. بنابراین وقتی به اقتصاد مقاومتی دست یافته ایم که ابزارها و شیوه های هجمه ی دشمن را پیشاپیش شناخته باشیم و بر اساس آنها استراتژی مقاومت خود را علیه آنان تدوین و اجرا کنیم. بدیهی است تا آفند دشمن شناخته نشود، مقاومت متناسب با آن نیز طراحی و اجرا نخواهد شد. (پیغامی، ۱۳۹۳)

پس اقتصاد مقاومتی را مقاومت سازی اقتصاد می دانند و مقاومت سازی اقتصاد، یک مؤلفه ی استراتژیک است، زیرا با استحکام درونی اقتصاد می توان به استحکام درونی جامعه رسید. استراتژی علم بقاء جامعه است؛ هرآنچه که موجب مقاومت سازی و استحکام بنیان های جامعه شود، یک گزاره ی استراتژیک محسوب می شود. شرایط اقتصاد کنونی ایران، شرایط یک محاصره ی کامل و وقوع یک جنگ تمام عیار اقتصادی است. محاصره و سپس جنگ تمام عیار اقتصادی، مؤلفه هایی استراتژیک محسوب می شوند. اقتصاد مقاومتی، سازوکار آفند و پدافند در این جنگ تمام عیار اقتصادی است. (عباسی، ۱۳۹۳)

با پذیرش شرایط جنگی و توجه به مفهوم جنگ اقتصادی و همچنین مفهوم توسعه یافته دفاع غیرعامل، می توان اقتصاد مقاومتی را ترجمان دفاع غیرعامل اقتصادی تعریف کرد. با گرت برداری از دفاع غیرعامل با مفهوم نظامی، برای عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی باید بر روی سه عنصر اصلی نقاط ضعف و آسیب پذیر اقتصاد، اقدامات خصمانه اقتصادی دشمن و ابزارها و فرصت های مناسب جهت دفاع غیرعامل تمرکز کرد. الگوی عملیاتی پیشنهادی، با تکیه بر عنصر زمان و ضرورت اقدام، سه سطح برنامه ریزی را پیشنهاد می کند که در هر سه سطح بر روی سه عنصر اصلی یادشده تمرکز دارد:

الف) سطح یک: دفاع غیرعامل اقتصادی کوتاه مدت؛

ب) سطح دو: دفاع غیرعامل اقتصادی میان مدت؛

ج) سطح سه: دفاع غیرعامل اقتصادی بلندمدت.

اولین اقدام شناسایی نقاط ضعف و آسیب پذیر اقتصاد است که باید در سه سطح بندی (کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت) شناسایی شوند. منطق طبقه بندی نقاط ضعف و آسیب پذیر در سطوح سه گانه ی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت در فاز شناسایی، ناظر به تهدیدی است که از ناحیه ی آن نقطه ضعف و آسیب پذیر متوجه اقتصاد کشور است. در واقع، در این فاز بعد از شناسایی نقاط ضعف و آسیب پذیر، تهدیدهای ناظر بر آنها، باید در سه سطح دسته بندی شوند. فاز دوم گمانه زنی در خصوص اقدامات خصمانه احتمالی دشمن است. این گمانه ها در خصوص اقدامات احتمالی نیز باید در این سه سطح طبقه بندی شوند. پر واضح است که منطق دسته بندی در خصوص اقدامات احتمالی متکی به عنصر زمان است. اقدامات احتمالی با تقدم و تأخر زمانی محتمل شان باید در سطوح سه گانه طبقه بندی شوند و با استفاده از رصد های اطلاعاتی اقتصادی آزمون شوند و نهایتاً با اولویت احتمال اقدام، در سه سطح (کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت) دسته بندی شوند.

بعد از دو فاز اول و دوم که می توان به صورت عام، فاز شناخت نامید، نوبت به فاز برنامه ریزی و اقدام می رسد. در این فاز باید فرصت ها، ابزارها و راهکارهای مقابله با تهدیدهای شناسایی شده در فاز اول و دوم با دقت و توجه شناسایی شوند. بعد از شناسایی فرصت ها و راهکارها، باید در جهت اجرای آنها برنامه ریزی های دقیق صورت گیرد. با اجرای این سه فاز در واقع عملیات های مختلف پدافندی اقتصادی طراحی و آماده ی اجرا می شوند. از این فاز به بعد، نوبت افسران اجرایی اقتصاد مقاومتی است که با اجرای عملیات های پدافندی اقتصادی پرداخته و دشمن را زمین گیر نمایند و او را از رسیدن به اهداف شوم خود ناامید نمایند.

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پایه شرف؛ دست‌نم‌وسی ام اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۵

این سه فاز ضمن داشتن ارتباط تنگاتنگ و پیوستگی کامل، تناظر یک به یک بین عناصرشان وجود ندارد و به صورت یک برنامه‌ی منسجم عمل می‌کنند. به این معنا که لازم نیست تهدید کوتاه مدت شناسایی شده، لزوماً راه حل کوتاه مدت یا اقدام کوتاه مدت احتمالی دشمن را نیز به همراه داشته باشد، یا با استدلالی مشابه لازم نیست تمام تهدیدهای بلندمدت راه کاری بلندمدت داشته باشند. هم چنین هر یک از فازها به ترتیب مقدمه‌ای برای مرحله و فاز بعدی است. از این رو، پیوستگی و لزوم هماهنگی فازهای مختلف و چک لیست‌های الگو، از اساسی‌ترین بایسته‌های اجرای این الگو می‌باشد. با عنایت به الگوی پیشنهادی می‌توان اقتصاد مقاومتی را که تعبیر به دفاع غیرعامل اقتصادی شده بود، به مجموعه‌ای منسجم و هماهنگ از ابزارها و روش‌های مختلف شناسایی شده و طبقه‌بندی نقاط ضعف و آسیب‌پذیر اقتصاد، گمانه‌زنی اقدامات احتمالی خصم اقتصادی و برنامه‌ریزی، مدیریت و طراحی پدافند مناسب اقدامات و تهدیدات شناسایی شده تعریف کرد.

الگوی عملیاتی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر مفهوم دفاع غیرعامل اقتصادی

عناصر اصلی دفاع غیرعامل اقتصادی				
ابزارها و فرصت‌های مناسب برای دفاع غیرعامل اقتصادی	اقدامات خصمانه‌ی اقتصادی دشمن	نقاط ضعف و آسیب‌پذیر اقتصاد		
ابزارهای مدیریت و دفاع در کوتاه‌مدت	گمانه‌زنی اقدامات احتمالی دشمن در کوتاه‌مدت	شناسایی نقاط ضعف و آسیب‌پذیر کوتاه‌مدت	سطوح برنامه‌ریزی	سطح یک: دفاع غیرعامل اقتصادی کوتاه‌مدت
ابزارهای مدیریت و دفاع در میان‌مدت	گمانه‌زنی اقدامات احتمالی دشمن در میان‌مدت	شناسایی نقاط ضعف و آسیب‌پذیر میان‌مدت		سطح دو: دفاع غیرعامل اقتصادی میان‌مدت
ابزارهای مدیریت و دفاع در بلندمدت	گمانه‌زنی اقدامات احتمالی دشمن در بلندمدت	شناسایی نقاط ضعف و آسیب‌پذیر بلندمدت		سطح سه: دفاع غیرعامل اقتصادی بلندمدت

(منبع: سیفلو، ۱۳۹۳: ۶۹)

۴. اقتصاد مقاومتی و رفع تحریم‌ها

تحریم، واژه‌ای است که پس از انقلاب اسلامی همواره به‌عنوان ابزاری برای استفاده‌ی دنیای غرب و به‌خصوص آمریکا در جهت نیل به مقاصد خود و عقب‌نگه داشتن جمهوری اسلامی مورد استفاده قرار گرفته است. اگرچه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کشورمان همواره مورد تحریم بوده است؛ ولی شدت و هدفمندی تحریم‌ها در چند سال اخیر افزایش یافته است. در چنین شرایطی، برای جلوگیری و توقف پیشرفت کشور در پشت عنوان توقف برنامه‌های هسته‌ای، اقتصاد به‌عنوان هدف اصلی دشمن انتخاب شده است. در نتیجه عمده فعالیت‌های دشمن در جهت ناکارآمد نمودن اقتصاد کشور و فلج کردن آن صورت می‌گیرد. اصولاً توانایی و قدرت اقتصادی هر کشوری نه تنها در حفظ استقلال حاکمیت ملی نقش مهمی را بازی می‌کند، بلکه برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی یک کشور - که دارای اهداف وسیع سیاسی، ایدئولوژیکی و اقتصادی جهانی می‌باشد - مهمترین عامل و اهرم به‌شمار می‌رود. امروزه قدرت ملی ارتباط مستقیمی با درک مفاهیم اقتصاد ملی

پنجمین کنگرس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

دارد و اکثر کشورهای دنیا به این باور رسیده‌اند که حضور موفق در عصر کنونی در جهت کسب دستاوردهای استراتژیک بی‌گمان در بستر تعاملات ملی، منطقه‌ای و جهانی صورت می‌پذیرد و بی‌شک بدون امنیت که بستر و پیش‌شرط داشتن اقتصادی مقاوم و پویاست، نمی‌توان در این راستا قدم برداشت. با توجه به شرایط فشار و اعمال تحریم یک‌جانبه غرب علیه کشورمان، مفهوم اقتصاد مقاومتی به‌عنوان اقتصادی که توانایی دفع فشارها و تحریم‌ها را داشته باشد و در عین حال اقتصادی شکوفا باشد برای وضعیت امروزه کشور بهترین راه چاره است. این مفهوم را برای اولین بار مقام معظم رهبری به‌کار بردند. «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند». این تعریف از اقتصاد مقاومتی، توسط مقام معظم رهبری بیان گردیده و تأکید داشته‌اند که «اقتصاد مقاومتی معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی نیست.» و نیز اقتصاد مقاومتی به مفهوم مدیریت شرایط موجود کشور به‌صورتی که مخاطره‌ها را به حداقل رسانده است. به عبارت دیگر، ایجاد نهاد لازم در اقتصاد ایران (بکارگیری مجموعه‌ای از سیاست‌ها، قوانین و تدابیر اجرایی) که خطرپذیری آن را در برابر تکانه‌ها و اختلال‌های آسیب زننده داخلی و خارجی، به‌ویژه تحریم‌های بین‌المللی، به حداقل رسانده و زمینه را برای دستیابی ایران به پیشرفت‌های پایدار اقتصادی فراهم کند. (کریم و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۱۵-۱۰۴) با این اوصاف، اقتصاد مقاومتی از یک منظر، بنیان نظری برای مدل سازی گونه ویژه ای از اقتصاد است که فعالانه خود را برای مواجهه با تحریم‌ها، بیش از پیش آماده ساخته است. مکانیسم‌های اقتصادی، فضای کسب و کار، تجارت خارجی، نهادهای مالی و واسطه‌ای و غیره در اقتصاد مقاومتی مبتنی بر این پیش فرض طراحی می‌شوند که کشور در تعارض ایدئولوژیک دائمی با نظام سلطه است و هر ضربه اقتصادی از غرب ممکن است در هر لحظه به کشور وارد شود. (پیغامی، ۱۳۹۳)

از یک منظر، عصر پر چالش کنونی که برای جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌ها و دشواری‌های فراوان و ویژه‌ای را نیز به دنبال داشته است، نظام اقتصادی کشور را لاجرم به اتخاذ یک نظام اقتصاد متناسب با این تحولات و چالش‌های خاص، فرامی‌خواند. در واقع حیات نظام اقتصادی کشور در گرو مقاومتی علیه آماج حملات اقتصادی و سیاسی است که علاوه بر کارآمدی در اداره معیشت جامعه، بتواند حضور فعال جمهوری اسلامی ایران را به عنوان الگو و الهام‌بخش در تحولات جهان میسر سازد. اقتصاد مقاومتی، حرکتی انفعالی نیست؛ بلکه سلب و ایجاب را با هم دارد. اقتصاد مقاومتی به معنای آمادگی روحی و عملی برای مقاومت در برابر حملات اقتصادی دشمن و پاسخ به آن در کوتاه‌مدت و حرکت به سمت طراحی الگوی اقتصادی اسلامی در چهارچوب الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در درازمدت است. اقتصاد مقاومتی مختص زمان تحریم و جنگ نیست، بلکه یک چشم‌انداز بلندمدت پیش روی اقتصاد ایران است؛ زیرا اقتصاد ایران در سایه تفکر جمهوری اسلامی همیشه آماج حملات دشمنان خواهد بود. اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست، بلکه مفهوم شکوفایی اقتصاد و رفع مشکلات موجود در زیربخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه عموم مردم است. با همین نگرش، حوزه موضوعی اقتصاد مقاومتی بسیار گسترده است. البته اهمیت همه موضوعات به یک میزان نخواهد بود و حداقل در سه سطح مسائل بنیادی (بیان‌کننده چارچوب و زیربنای موضوع)، موضوعات راهبردی (بیان‌کننده و تبیین‌کننده موضوعات این حوزه) و مسائل کاربردی و روبنایی طرح می‌شود. از نگاه مقام معظم رهبری، در اقتصاد مقاومتی، اهداف اقتصادی مهم‌ترین عنصر در جهت‌دهی فعالیت‌ها می‌باشند و کلیه عوامل اقتصادی باید در راستای تحقق این اهداف حرکت کنند. تحقق عدالت اجتماعی، کسب اقتدار بین‌المللی و بقای کشور، اثبات عملی کارآمدی نظام دینی و اسلامی،

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

مرجعیت بین‌المللی و... مهم‌ترین اهداف در اقتصاد مقاومتی به شمار می‌روند. کسب موفقیت در این اهداف علاوه بر اینکه به صورت مستقیم تحت تأثیر بازنگری در نظام اولویت‌گذاری و نیز سیستم مدیریت اقتصادی است، به صورت غیرمستقیم و به شدت تحت تأثیر زیرساخت‌هایی است که باید قبل از برنامه‌ریزی به آنها توجه داشت. این زیرساخت‌ها لزوماً به بخش اقتصاد باز نمی‌گردند و حتی جنبه فرهنگی و سیاسی دارند. اما به علت تأثیر فراوانی که بر بخش اقتصاد کشور دارند، حائز اهمیت هستند. از سوی دیگر باید توجه داشت که تحقق اهداف اقتصادی که اهدافی بلندمدت هستند، نیازمند دکترین‌ها و راهبردهای کلانی می‌باشند که چتر فکری خود را بر فرایند تحقق هدف قرار داده و نحوه تحقق آن را در چارچوبی خاص پیش برد. قطع وابستگی به نفت، جنگ نامتقارن اقتصادی و ... از جمله این دکترین‌ها می‌باشند.

اقتصاد مقاومتی طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و سازوکارهای اقتصادی است که مبتنی بر آن، فضای اقتصادی کشور مبتنی بر فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال و نه منفعل، طراحی می‌شود. «اقتصاد مقاومتی» بنیانی نظری برای مدل‌سازی گونه ویژه‌ای از اقتصاد است که فعالانه خود را برای مواجهه با تحریم‌های بیش از پیش آماده ساخته است. مکانیسم‌های اقتصادی، فضای کسب و کار، تجارت خارجی، نهادهای مالی و واسطه‌ای و... در اقتصاد مقاومتی مبتنی بر این پیش‌فرض طراحی می‌شوند که کشور در تعارض ایدئولوژیک دائمی با نظام سلطه است و هر ضربه اقتصادی از غرب ممکن است در هر لحظه به کشور وارد شود. در چنین فضایی، تحریم‌های اقتصادی نه تهدید، بلکه فرصت ویژه‌ای هستند که زیر فشار آنها می‌توان راهبردهای اقتصاد مقاومتی را با قدرت و اجماع ملی همراه و پیاده‌سازی آنها را تسریع کرد. الگوی مقاومتی، چتر مفهومی کلانی است که در حوزه اقتصاد، به «اقتصاد مقاومتی» می‌انجامد؛ در حوزه فرهنگ به «فرهنگ مقاومتی»؛ در حوزه سیاست خارجی، به «دیپلماسی مقاومتی» و... به نظر می‌رسد در سال‌های اخیر، تلاش برای طراحی و مدل‌سازی الگوی مقاومتی در حوزه اقتصاد، راهبرد مهمی است که اقتصاد مقاومتی به دنبال تحقق آن است. در این رویکرد، کسب ثروت و درآمد ملی از مسیرهایی دنبال می‌شود که قدرت چانه‌زنی کشور در فضای سیاسی بین‌المللی را تقویت می‌کند. نه آنکه کشور ناگزیر باشد به دلیل مسائل اقتصادی از اهداف ایدئولوژیک خود در فضای سیاسی دست بکشد. همان‌گونه که در مدل مفهومی ارائه شد، اقتصاد مقاومتی ماهیتاً اقتصادی مردمی است و نهادهای اقتصادی مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند نقش بسیار پررنگ و تعیین‌کننده‌ای در آن داشته باشند. طراحی یک الگوی مشخص از شیوه زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی برای عموم مردم و به‌ویژه برای مدافعان انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران امری ضروری است. در این زمینه ابتدا باید دولت را در سبک اداره امور و سپس مردم را به سبک زندگی متناسب با انقلاب تشویق و تأیید کرد تا بدین‌وسیله سبک زندگی متناسب با مقتضیات انقلاب را در جامعه گسترش دهیم. توجه به معنویت دینی در این سبک زندگی بسیار مهم و کلیدی است؛ چراکه اقتصاد مقاومتی بر پایه و اساس سرمایه معنوی افراد و جامعه استوار است. این امر باید در تعلیم و تربیت رسمی و غیر رسمی اقتصادی متناسب با مقاومت اقتصادی و جهاد اقتصادی، تبیین و طراحی و سپس اجرا گردد. (تراب زاده جهرمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۶-۳۴)

۵. اقتصاد مقاومتی؛ مقاوم سازی فعالانه اقتصاد و استحکام ساختار اقتصاد ملی

اقتصاد مقاومتی اشاره به مقاوم سازی اقتصادی دارد که نتیجه آن قوت و استحکام اقتصادی و مصون ماندن از تکانه‌ها و تهاجم‌های اقتصادی خواهد بود. هرچند تعبیر مقاوم سازی اقتصادی نافی اقتصاد مقاومتی نیست و به صراحت، در بیانات مقام معظم رهبری نیز به آن اشاره شده است، ولی دست کم با این شبهه مواجه است که مقاوم سازی تمام اقتصاد مقاومتی

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

نیست و مفهوم اقتصاد مقاومتی فراتر از مقاوم سازی اقتصادی است. مقاوم سازی اقتصادی برای مصون ماندن از تکانه ها و تهاجم های اقتصادی هرچند نگرشی فراتر از اقتصاد تحریم است و می تواند مستمر و راهبردی باشد، ولی با عنایت به مؤلفه های ده گانه و سیاست های ابلاغی مقام معظم رهبری، می تواند تنها بخشی از اقتصاد مقاومتی باشد. هرچند می توان تأکید ویژه بر روی این بخش از اقتصاد مقاومتی را پذیرفت، ولی نمی توان تمام اقتصاد مقاومتی را در مقاوم سازی خلاصه نمود که با هدف مواجهه با تکانه ها و تهاجم های اقتصادی طراحی شده است.

با تدقیق بیشتر و توسعه مفهوم مقاوم سازی اقتصادی، می توان تعبیر و مفهوم روشن تر و جامع تری از اقتصاد مقاومتی ارائه نمود. اگر فرض شود مقاوم سازی اقتصادی از مفهوم متبادر انفعالی خود خارج می شود و ابعاد فعالانه نیز به خود می بگیرد، دیگر تعبیر اقتصاد مقاومتی به مقاوم سازی اقتصادی صرفاً به معنای هجمه شناسی، آفندشناسی، پدافندشناسی و مقاومت نیست و می تواند ابعادی همچون اصلاحات اقتصادی، جذب شوک های خارجی، استفاده از ظرفیت و توان داخلی کشور و تعاملات بین المللی و سایر مولفه های اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری را نیز شامل شود. روشن است که مقاوم سازی اقتصادی و به ویژه با عنایت به کشور های پیشرفته تر اقتصادی، تاب تحمل این توسعه مفهومی را دارد. کشوری که ظرفیت و توان داخلی خود را به کار گرفته و به صورت درون زا توسعه خود را تعریف نموده است و همواره در تعامل با دنیا و سایر کشورها به دنبال استفاده از ظرفیت های آنهاست مقاوم تر از کشوری است که بدون عنایت به ظرفیت های داخلی و تعاملات بین المللی به فکر توسعه و مقاوم سازی است. پرداختن به مقاوم سازی اقتصادی صرفاً به رویکرد انفعالی با روح سیاست های اقتصاد مقاومتی منافات دارد، ولی اگر مقاوم سازی اقتصادی به صورت فعال در نظر گرفته شود، می تواند تعبیر مناسب تری از اقتصاد مقاومتی باشد. (سیفلو، ۱۳۹۳)

۶. اقتصاد مقاومتی و نفی سبیل اقتصادی

در قرآن کریم ایجاد رابطه با غیر مسلمانان به شرط اینکه از در جنگ با مسلمین درنیایند و فکر نابودی دین و ایمان آنها را نداشته باشند مجاز شمرده شده است. براساس آموزه های اسلامی مسلمانان در مواجهه با غیر مسلمانان، همواره باید بدانند که با اعضای یک پیکره بیگانه مواجه اند و معنای اینکه نباید ولاء غیر مسلمان را داشته باشند این است که مسلمان نباید عملاً عضو پیکر جامعه غیر مسلمان قرار گیرد. همه اینها ایجاب می کند که روابط مسلمان با غیر مسلمان محتاطانه باشد. بر همین اساس در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تأکید شده است، هر گونه قراردادی را که موجب سلطه بیگانگان بر منابع طبیعی و اقتصادی، فرهنگ، ارتش و دیگر شئون کشور شود، ممنوع اعلام می کند. همچنین در فصل چهارم قانون اساسی که مربوط به اقتصاد و امور مالی است، یکی از ضوابط جمهوری اسلامی ایران، جلوگیری از سلطه بیگانگان بر اقتصاد کشور بیان شده است. به طور کلی، یکی از اصولی که توجه به آن در روابط خارجی دولت اسلامی ضرورت دارد، حفظ استقلال و عزت مسلمانان در روابط سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی است. در آیه نفی سبیل، هرگونه راهی برای تسلط کفار بر مومنین از طرف خداوند ممنوع شده است: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا». از آنجا که کلمه "سبیل" به اصطلاح از قبیل "نکره در سیاق نفی" است و معنی عموم را میرساند از آیه استفاده می شود که کافران نه تنها از نظر منطقی بلکه از نظر نظامی و سیاسی و فرهنگی و اقتصادی و خلاصه از هیچ جهتی نباید بر افراد با ایمان، تسلط داشته باشند و اگر پیروزی آنها را بر مسلمانان در میدان های مختلف می بینیم به خاطر آن است که بسیاری از مسلمانان مومنان واقعی نیستند و راه و رسم ایمان و وظائف، مسئولیت ها و رسالت های خویش را به کلی فراموش کرده اند. غالب فقها برای نفی هرگونه سلطه به آیه فوق تمسک و مفاد آن را حکم دانسته اند نه اخبار یعنی مسلمانان باید با عمل خویش راه تسلط کفار را سد نمایند و هر عمل منتهی به سلطه کفار نامشروع است. پذیرش سلطه اقتصادی بیگانگان و وابستگی به آنها موجب احساس حقارت، خود باختگی و خود کم بینی مسلمانان در مقابل آنان و به تدریج وابستگی فرهنگی می شود. از این رو

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در تمام عرصه های زندگی اجتماعی خویش به ویژه در روابط اقتصادی با اهل کتاب به این اصل مهم و اساسی توجه جدی می نمود. از آن حضرت نقل شده است که فرمود: «الاسلام یعلو ولا یُعلى علیه»: اسلام همیشه بر دیگر مکاتب و ملل برتری دارد و هیچ چیزی بر اسلام برتری ندارد. بر این اساس مشخص می گردد که پیامبر عظیم الشان اسلام (صلی الله علیه و آله) به هیچ وجه به تسلط غیرمسلمانان بر مسلمانان در همه ابعاد، اعم از عرصه های سیاسی، نظامی، اقتصادی، علمی و فن شناختی، فرهنگی و ... رضایت نمی دادند و عزت مسلمانان را در بی نیازی از کفار و سرخم نکردن مقابل آنان می دانستند. یکی از اقدامات عبرت آموز ایشان برای قطع ریشه های وابستگی مسلمانان به اهل کتاب، تغییر بازار مدینه از بازار بنی قینقاع - که در دست یهودیان بود و موجبات تسلط آنان بر قلب اقتصاد مدینه را فراهم کرده بود - به بازار مستقلی در نزدیکی باغ های انصار برای مسلمانان بود. تاسیس این بازار و وضع مجموعه قوانین تسهیل کننده معاملات آن، انحصار تجارت و سودهای کلان ناشی از آن را از دست یهود خارج کرد و مسلمین را در موضع برتر قرار داد. ابن شَبّه می گوید: «زمانیکه رسول خدا (ص) خواست برای مدینه بازاری بنا نهد، به بازار بنی قینقاع رفت و سپس به بازار مدینه آمد و با پای خود مکان آن را معین نمود و فرمود: این بازار شماسست پس تنگ نمی شود و از آن خراج ستانده نمی شود.» (میرمعزی، ۱۳۹۳)

۷. اقتصاد مقاومتی و خود اتکایی اقتصادی به مثابه رمز عزت و سربلندی امت اسلامی

در نقل قول دوم از حضرت امام خمینی (ره)، واژه «تفکر بومی» دلالت بر ظرفیت بالقوه اندیشمندان داخلی دارد که با فراهم شدن فضای مناسب، به لحاظ انگیزه و فرهنگ جهادی برای دستیابی به دانش فنی، بتوانند عقب ماندگی موجود را جبران و زمینه «خودکفایی» را فراهم آورند و آنچه را قبلاً دستیابی به آن «محال» می نمود «امروز با دست و فکر ملت» به سرانجام برسانند. چنین نگرشی به «تفکر بومی» در فرمایشات حضرت امام (ره) بسیار نزدیک به «فرهنگ جهادی» و «جهاد اقتصادی» در فرمایشات مقام معظم رهبری است که زیربنای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و اقتصاد مقاومتی است. (درخشان ۱۳۹۱: ۲۲-۱۵ و درخشان، ۱۳۹۱: ۷۰-۳۳)

هرگونه فعالیت اقتصادی باید به دور از هر گونه احساس ذلت باشد و حفظ عزت و جلوگیری از تحقیر مسلمین آنچنان اهمیت دارد که امیر المؤمنین علیه السلام در نامه خود به مالک اشتر او را از منت گذاردن بر سر رعیت بر حذر داشته و می فرماید: و ایتاک و المنّ علی رعیتک یا احسانک: تو را بر حذر می دارم از اینکه بر مردم به خاطر احسانت منت گذاری. سیره امامان معصوم در صدقه دادن پنهانی بهترین گواه بر این مدعاست. قرآن کریم شیوه و روش مسلمانانی را که راه عزت، اقتدار و سربلندی خود را در ارتباط عمیق تر با کافران جستجو می کنند ناصحیح دانسته، و تمامی عزت و اقتدار مسلمین را در گرو پیوند با خدا می داند. خداوند متعال می فرماید: «الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أُلِيبَتُغُونَ عَنْهُمْ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا». بدین نحو قرآن کریم کسانی را که عزت را از کفار طلب می کنند مورد سرزنش قرار داده و راه دستیابی به عزت را نه در دوستی با کفار و بیگانگان، بلکه در ارتباط با عزیز مطلق که همانا خداوند قادر متعال است می داند. این قاعده، راه هرگونه نفوذ و سلطه کفار بر جوامع اسلامی در حوزه های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی را مسدود می نماید و عدم وابستگی اقتصادی و جلوگیری از نفوذ فرهنگی را مورد نظر قرار می دهد. بنابر این وظیفه مسلمانان جلوگیری از سلطه بیگانگان بر مقدرات و سرنوشت سیاسی و اجتماعی خود و تلاش در جهت حفظ استقلال سیاسی و ازمیان برداشتن زمینه های وابستگی است. در اندیشه اقتصاد اسلامی یکی از مهمترین عوامل تحقق عزت برای مسلمین، استغناء و تأمین بودن نیازهای اساسی آنان معرفی شده است. بر اساس آموزه های اسلامی افراد باید تلاش کنند که بی نیاز از دیگران شوند و دولت اسلامی نیز در جهت تأمین نیاز های اساسی آنها اقدام کند. در آموزه های اسلامی و در سیره و سخنان ائمه بزرگوار (علیهم السلام) نیز این مطلب دیده می شود. برای مثال امام صادق (علیه السلام) در حدیثی

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پایپ شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

عزت مؤمن را در بی نیازی او از سایر مردم معرفی می نماید: «شَرَفُ الْمُؤْمِنِ قِيَامُ اللَّيْلِ وَ عِزُّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ.» توضیح بیشتر آنکه، خوداتکایی غیر از خود کفایی است؛ خودکفایی یعنی جامعه ای همه نیازمندیهای خود را تامین کند و نیازی به واردات نداشته باشد اما اقتصاد خوداتکا ممکن است که احتیاج به وارد کردن برخی از کالاها داشته باشد اما در تأمین آنها وابستگی به سایر جوامع ندارد و ناگزیر به باج دادن نیست بلکه در روابطی سالم به داد و ستد محصولات می پردازد. از این رو یک جامعه مستقل باید در کالاهای ضروری و حیاتی چون غذا و دارو، خود اتکا باشد. همچنین خوداتکایی غیر از قطع روابط اقتصادی با خارج است زیرا ممکن است کشوری با سایر جوامع داد و ستد بازرگانی داشته باشد بدون این که استقلال خود را از دست بدهد. لذا ممکن است جامعه اسلامی ترجیح دهد برخی از نیازمندی ها را به جهت استفاده بهتر از امکانات جامعه در تولیدات مفیدتر و کم هزینه تر، از خارج وارد کند. (میرمعزی، ۱۳۹۳).

۸. نتیجه گیری

اقتصاد مقاومتی تقویت کننده سیستم دفاعی جمهوری اسلامی ایران می باشد و با اصل قرار دادن رفع هرگونه وابستگی به دشمنان نظام اسلامی، بسترهای استقلال و آزادی از قید و بندهای نظام سلطه را فراهم می آورد که ماحصل آن، عزت و اقتدار روزافزون جامعه ایرانی در صحنه های بین الملل و منطقه ای خواهد بود. توجه به مولفه های اقتصاد مقاومتی رفع کننده تهدیدات اقتصادی خواهد بود و ضمن تحکیم ساختارهای اقتصاد ملی، اقتصاد ملی را مقاوم و در برابر هجمه های بیرونی دشمنان و چالش های درونی اقتصاد، مقاوم می سازد به گونه ای که از یک اقتصاد منفعل به یک اقتصاد پویا و فعال گام بر می دارد. بنابراین، اقتصاد مقاومتی پیوندی وثیق با دفاع ملی دارد و ارتقاء دهنده امنیت همه جانبه و پایدار خواهد بود که این امر در گرو همکاری، تعاون، همدلی و همزبانی مسئولیت و مردم است و کلید موفقیت این موضوع، ولایت پذیری و عمل به فرامین ولی فقیه در جامعه اسلامی است.

پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی شرف؛ الگوی پاپی شرف؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

منابع

- اسدی، علی (۱۳۹۰): *تحلیل نقش صنایع دفاع ایران در اقتصاد ملی به روش داده- ستانده*، رساله دکتری رشته علوم اقتصادی، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده اقتصاد.
- اسدی، علی (۱۳۹۳): «نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان*، سال دوم، بهار، شماره ۵.
- پیغامی، عادل، *درس گفتارهای اقتصاد مقاومتی: تبیین نظریه اقتصاد مقاومتی مبتنی بر اندیشه مقام معظم رهبری*، تهران، مرکز تحقیقات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۳.
- تراب زاده جهرمی، محمدصادق و دیگران (۱۳۹۲): «بررسی ابعاد و مولفه های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت الله خامنه ای»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، شماره ۳۲.
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۳): «اقتصاد مقاومتی نگاه راهبردی، آینده نگر است»، تهران، واحد مرکزی خبر، بیست و هشتم اسفندماه.
- دانش جعفری، داود و سمانه کریمی (۱۳۹۴): «نفت، برنامه ششم توسعه و اقتصاد مقامی»، *فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان*، سال دوم، زمستان، شماره ۸.
- درخشان، مسعود (۱۳۹۱): «اقتصاد مقاومتی: مفاهیم پایه ای»، کتاب اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- درخشان، مسعود (۱۳۹۱): «بومی سازی اقتصادی و اقتصادی اسلامی: ملاحظاتی در رویکردهای تطبیقی و مبنائی»، *فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران*، سال هفدهم، پائیز، شماره ۵۲.
- دری نوگورانی، حسین (۱۳۹۲): *اقتصاد دفاع در دوران جدید*، تهران، نشر ساقی.
- روزنامه کیهان، «اقتصاد دفاعی»، *روزنامه کیهان*، پانزدهم فروردین.
- سیف‌لو، سجاد (۱۳۹۳): «اقتصاد مقاومتی راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی»، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال بیست و دوم، تابستان، شماره ۸۷.
- سیف‌لو، سجاد (۱۳۹۳): «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه معرفت اقتصادی*، سال پنجم، بهار و تابستان، شماره دوم (پیاپی ۱۰).
- شکوه، حسن (۱۳۹۱): «اقتصاد و دفاع ملی: چارچوبی برای مطالعه»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال پانزدهم، پائیز، شماره ۵۷.
- عباس لو، محمد (۱۳۷۸): «مقدمه ای بر اقتصاد دفاعی»، *مطالعات دفاعی استراتژیک*، تابستان، شماره اول.
- عباسی، حسن (۱۳۹۳): «اقتصاد مقاومتی؛ دکترین کدآمایی جمهوری اسلامی»، *خردنامه همشهری*، پائیز، شماره ۱۳۱.
- غفارپور، داود و زهره پورحاتمی (۱۳۹۲): «اقتصاد مقاومتی، ضرورت مقاومت اقتصادی»، *مجموعه مقالات همایش ملی مدیریت توانمندی ها در اقتصاد ایران*، رشت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
- فرزندی اردکانی، عباس و دیگران (۱۳۹۴): «اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران: چالش ها و راهبردها»، *فصلنامه پژوهش های معاصر انقلاب اسلامی*، دوره اول، بهار، شماره اول.
- قربی، سیدمحمدجواد قربی (۱۳۹۴): *اقتصاد مقاومتی*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، زیر چاپ.
- کامرانیان، عباسعلی (۱۳۸۷): *اقتصاد در قرآن*، قم، نشر مجنون.
- کریم، محمدحسین و دیگران (۱۳۹۳): «توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت»، *فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان*، دوره ۲، تابستان، شماره ۶.
- کیوان حسینی، سیداصغر و مسعود درودی، «رویکرد دفاع همه جانبه در چارچوب تفکر دفاعی امام (ره)»، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال هفدهم، بهار، شماره ۶۶.
- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۳): «اقتصاد مقاومتی از منظر دین: مفاهیم، مبانی، الزامات و سیاست ها»، *مجله مبلغان*، خرداد، شماره ۱۷۹.
- نظری، محمود و دیگران (۱۳۷۸): *اقتصاد صنایع دفاعی*، به کوشش حسین دری نوگورانی، تهران، دانشگاه امام حسین، پژوهشکده علوم دفاعی.
- هارتلی، کیت و تاد کیت ساندر (۱۳۸۳): *منتخبی از موضوعات در کتاب اقتصاد دفاعی*، ترجمه سیدابراهیم بیضایی، تهران، نشر سمت.
- واعظی، سید کمال و محمد فدایی (۱۳۹۴): «بررسی و تبیین مولفه های مدیریت راهبردی دانشگاه اسلامی مبتنی بر الگوی اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه مدیریت در دانشگاه اسلامی*، سال چهارم، بهار و تابستان، شماره ۹.